

КЛАСИЧНИЙ ПРИВАТНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ШИДЕЛКО АННА ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 316.624.3 – 005.25 (477+438)

**СОЦІАЛЬНА ПРОФІЛАКТИКА СТАТЕВОЇ
ДЕМОРАЛІЗАЦІЇ НЕПОВНОЛІТНІХ ДІВЧАТ В УКРАЇНІ ТА
В ПОЛЬЩІ**

22.00.04 – спеціальні та галузеві соціології

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата соціологічних наук

Запоріжжя – 2012

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Класичному приватному університеті (м. Запоріжжя).

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор
Курляк Ірина Євгенівна
Український Католицький Університет
(м. Львів),
завідувач кафедри загальної та
соціальної педагогіки

Офіційні опоненти: доктор соціологічних наук,
старший науковий співробітник,
Мартинюк Ігор Орестович
Інститут соціології
Національної академії наук України,
провідний науковий співробітник
відділу соціальної психології;

кандидат соціологічних наук, доцент
Сердюк Олексій Олександрович
Харківський національний університет
внутрішніх справ,
начальник кафедри соціології та
соціальної роботи факультету психології,
менеджменту, соціальних та
інформаційних технологій

Захист відбудеться “18” лютого 2012 р. о 10 годині на засіданні спеціалізованої ради Д 17.127.02 при Класичному приватному університеті за адресою: 69002, м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 70-б, ауд. 124.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Класичного приватного університету за адресою: 69002, м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 70-б, ауд. 114.

Автореферат розіслано “17” січня 2012 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Я. В. Зоська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Статева деморалізація підлітків є одним із проявів соціальної девіації й дезадаптації, що виникає як наслідок соціально-економічних і культурно-освітніх передумов, так і під впливом психофізіологічних і біологічних чинників (передусім, акселерації), й пов'язана з надмірно раннім і глибоким зацікавленням проблемами міжстатевих стосунків, порнографією та комерційним сексом. Вагомими чинниками, що зумовлюють виникнення такого явища, є дисфункційність частини сучасних сімей, лібералізація поглядів на суспільну мораль і дошлюбні стосунки, широкий доступ до мережі Інтернет, перегляд молоддю кінофільмів і телепередач невідповідної спрямованості, неоднозначність підходів до проблеми формування статевої культури молоді тощо. Закономірними наслідками цього стали такі негативні тенденції, як ранній початок статевого життя школярів, проміскуїтет у середовищі молоді, зростання кількості випадків раннього материнства та штучного переривання підліткової вагітності, поширення венеричних захворювань, “помолодшання” проституції тощо. За таких умов актуальною проблемою сьогодення постає статево виховання, сексуальна просвіта та соціальна профілактика статевої деморалізації неповнолітніх дівчат.

Актуальність обраної теми обумовлена проблемною ситуацією, що склалася у суспільстві й полягає у суперечності між проявами сексуальної поведінки певної частини молоді й усталеними моральними нормами і приписами, що регулюють міжстатеві стосунки. Її загострення пояснюється, зокрема, тим, що впродовж багатьох десятиліть тема секс-бізнесу в країні “розвинутого соціалізму” замовчувалася, оскільки, згідно з офіційною ідеологією, такі ганебні явища, як, наприклад, наркоманія і проституція “не були характерними” для радянського суспільства. Зі здобуттям Україною незалежності змінилося ставлення до об'єктивного дослідження наявних соціальних проблем, зокрема й у сфері статевої деморалізації молоді.

Разом із тим, вітчизняна соціологія моралі на сьогоднішній день ще не має чіткої наукової концепції щодо соціальної профілактики статевої деморалізації неповнолітніх, особливо – дівчат, що, насамперед, із ряду причин складають потенційну групу ризику. Тому означене питання потребує ґрунтовного вивчення, яке б ураховувало як національну специфіку, так і позитивний зарубіжний досвід, зокрема, Республіки Польщі, який, з огляду на високий рівень розвитку соціальної, психолого-педагогічної теорії та практики в цій країні, історичну спільність багатьох проблем, становить для нас значний науковий і практичний інтерес.

Проблеми соціології й психології статевого розвитку та виховання підростаючого покоління досліджені у працях ряду вчених, як зарубіжних, так і вітчизняних. Базове значення при вивченні проблеми соціальної профілактики статевої деморалізації мають класичні дослідження: про соціальну детермінацію свідомості та поведінки особистості – Е. Дюркгейма, М. Вебера, Т. Парсонса, П. Бурдьє, Е. Гіденса; психічних аспектів розвитку

особистості – П. Піаже, Л. Виготського; теорії психосексуальності особистості – З. Фрейда. Праці присвячені висвітленню: соціологічних і соціально-психологічних проблем виховання, моральності (Л. Аза, І. Бех, Г. Васянович, І. Зязюн, В. Кремінь, І. Мартинюк, Н. Ничкало, Ю. Романенко, М. Фіцула, В. Ядов, Ю. Яременко, М. Ярмаченко та ін.); ціннісно-нормативного регулювання сучасного українського суспільства (Р. Ануфрієва, Є. Головаха, О. Злобіна, С. Макеев, Н. Паніна, А. Ручка, Н. Соболева, Д. Ядранський та ін.); психосексуального розвитку особистості (М. Боришевський, В. Васютинський, І. Кон, І. Лановенко, О. Сечейко та ін.); профілактики негативних явищ у молодіжному середовищі (О. Баришполец, А. Капська, О. Караман, Б. Лазаренко, К. Левченко, Н. Максимова, В. Оржеховська, О. Сердюк, І. Трубавіна та ін.); явища проституції як форми девіантної поведінки неповнолітніх (М. Галагузова, Я. Гілінський, Т. Гурлева, А. Кнапик, Ж. Мочидловська, А. Станская та ін.); суспільно-історичних передумов розповсюдження явища проституції (І. Блох, Е. Дюпуї, П. Дюфур, В. Кравець, О. Фрейденберг); соціології секс-бізнесу в Україні та за кордоном (А. Алексеєва, О. Балакірева, Т. Бондар, Ю. Галустян, Т. Говорун, Б. Вортник, І. Курляк, О. Петрущак, І. Цушко та ін.). Ґрунтовним науковим джерелом є монографії та публікації польських дослідників, присвячені проблемам морально-статевого виховання та соціальної профілактики статевої деморалізації, зокрема, таких авторів, як: М. Козакєвіч, Я. Кужемпа, А. Малец, Ж. Мочидловська, Д. Пташек, Т. Римаж, М. Сошинська, А. Сташевська.

Утім, вивчення стану наукових досліджень дає підстави констатувати, що не вирішеними залишається низка аспектів соціальної профілактики статевої деморалізації неповнолітніх дівчат. Зокрема, у соціологічній літературі є обмаль даних стосовно поширеності, причин і статистики даного явища. Дефіцит відповідних напрацювань та емпіричних даних спричинює відсутність науково обґрунтованих рекомендацій для проведення відповідної соціальної роботи. Тож існуючі прогалини в соціологічному дослідженні соціальної профілактики девіацій у сфері статевої поведінки неповнолітніх дівчат дозволяють констатувати наявність **наукової проблеми**, вирішення якої вбачається у виявленні й якісному порівняльно-соціологічному аналізі інституційної детермінованості соціальної профілактики статевої деморалізації неповнолітніх дівчат України та Польщі.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконано згідно з планом науково-дослідної роботи кафедри соціології та соціальної роботи Класичного приватного університету з теми: “Соціальні дисфункції в сучасному українському суспільстві” (номер державної реєстрації 0110U003967), яку виконує кафедра соціології та соціальної роботи “Класичного приватного університету” (м. Запоріжжя). Роль здобувача полягала в розробці підрозділу “Пошук та обґрунтування шляхів соціальної профілактики статевої деморалізації неповнолітніх дівчат” (Довідка Класичного приватного університету № 1984/1 від 21. 09. 2011 р.).

Мета та завдання дослідження. *Мета* дослідження полягає в обґрунтуванні теоретичних основ і розробленні стратегій соціальної профілактики статевої деморалізації неповнолітніх дівчат, із використанням досвіду Польщі.

Відповідно до зазначеної мети поставлено такі *завдання*:

- проаналізувати соціокультурні чинники детермінації й розповсюдження явища статевої деморалізації у підлітковому середовищі;
- визначити сутність, проаналізувати й узагальнити причини, прояви та наслідки явища статевої деморалізації неповнолітніх дівчат;
- здійснити теоретичну інтерпретацію поняття соціальної профілактики статевої деморалізації неповнолітніх дівчат;
- виявити соціальні проблеми, які є характерними для сучасного процесу забезпечення інституційної профілактики девіантної поведінки дівчат-підлітків;
- обґрунтувати теоретичні та методичні основи процесу соціальної профілактики статевої деморалізації неповнолітніх дівчат;
- охарактеризувати діяльність і проаналізувати форми взаємодії різних суспільних інститутів (права, освіти, влади, сім'ї) й організацій (державних, громадських, релігійних) у процесі здійснення інституційної профілактики девіантної поведінки неповнолітніх дівчат у статевої сфері;
- провести порівняльний аналіз та узагальнити досвід соціальної профілактики статевої деморалізації неповнолітніх дівчат в Україні та в Польщі;
- обґрунтувати доцільність використання кращих зарубіжних надбань теорії та практики соціальної профілактики статевої деморалізації у вітчизняній превентивній роботі з неповнолітніми дівчатами.

Об'єкт дослідження: статева деморалізація неповнолітніх дівчат як соціальне явище.

Предмет дослідження: соціальна профілактика явища статевої деморалізації неповнолітніх дівчат в Україні та в Польщі.

Методологія та методи дослідження. Враховуючи складну природу явища статевої деморалізації теоретико-методологічним фундаментом роботи обрано інтердисциплінарний підхід, що дозволяє використовувати різні наукові парадигми при вивченні сутності досліджуваного явища і засад його соціальної профілактики. У роботі використані також інституційний (при дослідженні ролі соціальних структур та інституцій в організації соціальної профілактики статевої деморалізації), соціально-девіантний (при з'ясуванні проявів відхилень від норм, характерних для даних культурно-історичних умов), діяльнісний (при визнанні соціальних практик основою, засобом і вирішальною умовою розвитку особистості); національно-зорієнтований (який покладено в основу концепції статевої соціалізації підростаючого покоління, що ґрунтується на національних традиціях, звичаях, морально-естетичних цінностях) та інші підходи.

Вирішення поставлених дослідницьких завдань полягало у застосуванні такого комплексу методів: порівняльного аналізу (щодо теоретичних джерел і положень, напрацювань вітчизняних і зарубіжних дослідників задля виявлення спільного й відмінного в організації статевого виховання підростаючого покоління України та Польщі), а також для з'ясування сутності явища статевої деморалізації неповнолітніх дівчат і системи практик соціальної профілактики її виникнення із використанням порівняння, систематизації й класифікації проблем і підходів; порівняльно-історичного (для висвітлення аспектів становлення та розвитку проституції як одного із найбільш небезпечних проявів і наслідків статевої деморалізації у різних країнах світу задля розуміння національних особливостей виникнення та поширення, динаміки формування правової регуляції цього явища); узагальнення і систематизації (соціологічної, педагогічної, психологічної, історичної, юридичної літератури з предмету дослідження, що дозволили уточнити сутність поняття “статева деморалізація” щодо означеної категорії осіб, виявити її причини, особливості прояву, наслідки та принципи організації соціально-профілактичної діяльності); синтезу (для прогнозування напрямів вдосконалення соціально-профілактичної роботи в Україні); аналізу документів закладів освіти, які стосуються статевого виховання, сексуальної просвіти та превентивної діяльності з неповнолітніми дівчатами.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в обґрунтуванні ефективних способів і форм соціальної профілактики статевої деморалізації неповнолітніх дівчат на основі порівняльного аналізу системи профілактичної діяльності у сфері статевого виховання неповнолітніх в Україні та Польщі.

Основні результати, що мають елементи новизни, полягають у такому:

уперше:

- у вітчизняній соціологічній науці проведено порівняльний аналіз та узагальнення досвіду соціальної профілактики статевої деморалізації неповнолітніх дівчат в Україні та Польщі, у результаті якого визначено, що у Польщі попри низку власних невирішених проблем боротьби з нелегальним секс-бізнесом, інституційовано систему соціальної профілактики статевої деморалізації неповнолітніх дівчат, утворено мережу державних, громадських і релігійних організацій, які надають широкий спектр різнопланових послуг у плані соціальної профілактики статевої деморалізації, чим сприяють запобіганню ранній вагітності молодих дівчат та їхній абортивній поведінці, втягуванню молодих жінок у секс-індустрію тощо;

удосконалено:

- понятійний апарат соціології девіантної поведінки, де впроваджено і визначено поняття статевої деморалізації неповнолітніх дівчат, інтерпретовано автором як процес і результат деградації особистості, який стосується водночас кількох сфер: духовно-моральних і культурних

цінностей, світогляду, емоційно-вольової сфери і поведінки та проявляється в різних (як докриміногенних, так і криміногенних) зразках девіантної соціальної поведінки із набуттям відповідного соціального статусу;

- логіко-функціональні схеми (програми) організації заходів профілактики статевої деморалізації вибраної категорії осіб, що передбачають 1) збереження та зміцнення сексуального і репродуктивного здоров'я юнки; 2) підготовку до виконання сімейних (подружніх і батьківських) ролей; 3) соціальну профілактику і корекцію ризикованої сексуальної поведінки молоді; 4) захист дівчат-підлітків від будь-яких можливих проявів сексуального насильства й окреслено його типи: за цільовою групою, за видами профілактики, за змістом діяльності, за рівнями, за стратегіями вирішення превентивних завдань;

набули подальшого розвитку:

- соціологічна концептуалізація соціальної профілактики статевої деморалізації неповнолітніх дівчат, систематизація та конкретизація рівнів і стратегій превентивних практик у вирішенні цієї соціальної проблеми;

- теоретико-методичні засади соціально-профілактичної діяльності статевої деморалізації неповнолітніх дівчат в Україні шляхом розробки рекомендацій щодо впровадження кращих надбань теорії та практики польського досвіду соціальної профілактики статевої деморалізації в українських умовах;

уточнено:

- характер проявів і причин статевої деморалізації неповнолітніх дівчат, у результаті чого здійснена така їх систематизація: до проявів віднесено ранній початок статевого життя (10–14 рр.); проміскуїтет; спонсорінг; захоплення порнографічною продукцією, участь у її виготовленні та розповсюдженні; проституція у різних формах; до причин – соціально-економічне становище; криміналізація суспільства; низька ефективність дії законодавчих актів щодо зазначеної проблеми; слабкий імміграційний контроль; фемінізація та криміналізація трудової міграції; гендерна дискримінація; наслідки нелегального працевлаштування жінок-мігрантів за кордоном; попит на так звані “послуги приватного характеру”;

- особливості системи статевого виховання, сексуальної освіти та соціальної профілактики статевої деморалізації неповнолітніх дівчат у Республіці Польща; які полягають у скоординованій на державному рівні співпраці державних, громадських (волонтерських) і клерикальних інституцій (Костелу) з помітною активністю саме останніх;

доведено, що:

- статева деморалізація неповнолітніх дівчат набула масштабу соціальної проблеми в Україні;

- основні проблеми суспільних інститутів при здійсненні соціальної профілактики статевої деморалізації неповнолітніх дівчат, пов'язані з відсутністю взаємодії, узгодженості й координації зусиль

державних, громадських і релігійних організацій, а також з обмеженим фінансуванням відповідних програм;

- різні інституційні агенти (державні, громадські, релігійні організації) та ресурси основних соціальних інститутів впливають на процеси соціальної профілактики девіантної поведінки дівчат-підлітків; розкрито функціонально-ресурсний потенціал соціальних інститутів й організацій у вирішенні завдання профілактики статевої деморалізації неповнолітніх дівчат у сучасному українському суспільстві і шляхи його реалізації.

Практичне значення результатів дослідження дозволило сформулювати практичні рекомендації для підвищення ефективної діяльності суб'єктів соціальної роботи у цій сфері. Здобувачем розроблено і впроваджено: навчально-методичний посібник для викладачів ПТНЗ “Етика і психологія сімейного життя” [Шиделко А. В. Етика і психологія сімейного життя : навчально-методичний посібник (для ПТНЗ) / А. В. Шиделко. — Львів : НМЦ ПТО у Львівській області, 2009. — 132 с.], (Довідка Головного управління освіти і науки Львівської обласної державної адміністрації навчально-методичного центру ПТО у Львівській області № 11/1-48 від 26. 04. 2010 р.).

Подані в роботі матеріали, сформульовані положення й висновки були використані при проведенні семінарських занять, “круглих столів” (Довідка Львівського професійного ліцею харчових технологій № 42 від 01. 02. 2006 р.; Довідка Львівського професійного ліцею побутового обслуговування № 08 від 11. 02. 2008 р.). Результати дисертаційного дослідження знайшли застосування в навчальному процесі Класичного приватного університету, зокрема, при викладанні курсів: “Соціалізація особистості”; “Соціальна робота з різними групами клієнтів”; “Інноваційні методики у соціальній роботі” (Довідка № 1984/2 від 21. 09. 2011 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження є одноосібно виконаною науковою працею. Висновки та результати, зокрема, ті, що розкривають наукову новизну, отримані та сформульовані автором самостійно.

Апробація результатів дослідження здійснювалась шляхом їх оприлюднення на: міжнародних конференціях: “Від конфлікту до порозуміння: теорія і практика громадянського суспільства” (м. Львів, 2007 р.); “Допомога дитині та родині в критичній ситуації: досягнення, проблеми, перспективи” (Польща, м. Стальова Воля, 2008 р.); “Наукове літо – 2011” (м. Київ, 2011 р.); V Міжнародній науковій конференції: “Соціокультурна та політична інтеграція: локальний, регіональний і глобальний виміри” (м. Одеса, 2011 р.); всеукраїнській науково-практичній конференції: “Духовно-моральне виховання і професіоналізм особистості в сучасних умовах” (м. Вінниця, 2009 р.).

Публікації. Основні теоретичні положення та висновки дисертаційного дослідження висвітлено у тринадцятьох наукових працях, із яких 4 у наукових фахових виданнях зі соціології; 4 – апробаційного

характеру; 5 праць, які додатково відображають наукові результати дисертації.

Структура й обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел (183 найменування, із них 66 іншомовні), 5 додатків. Загальний обсяг дисертації 196 сторінок, основний зміст викладено на 171-ій сторінці. Робота містить два рисунки та 5 таблиць.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет дослідження; розкрито методологічну основу та методи дослідження; висвітлено наукову новизну і практичну значущість роботи; викладено відомості про апробацію, а також дані щодо публікацій та структури й обсягу дисертації.

У *першому розділі* – **“Статева деморалізація як соціологічна проблема”** викладено основні поняття, що стосуються проблематики дослідження, охарактеризовано причини, прояви та наслідки статевої деморалізації неповнолітніх дівчат; здійснено дослідження макро-, мезо- та мікрочинників, які сприяють поширенню явища статевої деморалізації серед неповнолітніх дівчат; визначено основні фактори впливу на формування аморальної сексуальної поведінки особистості, висвітлено сучасні особливості феномену дитячої проституції як одного з найбільш небезпечних проявів і наслідків явища статевої деморалізації підростаючого покоління.

Встановлено, що статева деморалізація неповнолітніх дівчат – це процес і результат деградації особистості в кількох взаємопов'язаних сферах: духовно-моральних і культурних цінностей та світогляду; емоційно-вольовій сфері та в поведінці. Деградація в першій сфері пов'язана з духовно-моральною кризою особистості, занепадом її моральних, духовних, культурних і релігійних цінностей та соціально значущих якостей особистості, безвідповідальним ставленням до виконання соціальних ролей (дівчини, дружини, матері тощо). Деградація у світогляді особистості проявляється його суттєвим спотворенням, викривленням поглядів на світ, людину та своє місце в ньому, на мораль (зокрема, розуміння сутності добра і зла) і поведінку людини в суспільстві, на способи виконання нею своїх обов'язків. Деструктивні зміни в емоційно-вольовій сфері проявляються емоційною незрілістю та спотворенням системи інтересів і потреб, які мають примітивний, споживацький зміст, псевдогедоністичний характер. У сфері поведінки, яка має девіантний, асоціальний характер, деморалізація може мати різні прояви.

До основних *проявів* статевої деморалізації ми віднесли: ранній початок статевого життя (10-14 рр.); секс із випадковими партнерами та їх часта зміна (проміскуїтет); ведення позашлюбного життя з партнером, який матеріально утримує (спонсорінг); захоплення порнографічною продукцією, участь у її виготовленні та розповсюдженні; проституцію у різних формах.

Остання є одним із найважчих проявів статевої деморалізації (яку водночас можна трактувати як наслідок цього процесу).

До *наслідків* статевої деморалізації, у тому числі й проституції, відносимо: *медико-фізичний аспект*: фізичні ушкодження та захворювання статевої системи; венеричні захворювання; аборти та їх наслідки для організму; часті простудні захворювання дівчат, які є вуличними повіями; можливі фізичні травми організму (як наслідок фізичного насильства з боку сутенерів, повій-конкуренток чи агресивних клієнтів); фізична залежність від психотропних речовин (тютюн, алкоголь, наркотики). *Психологічний аспект*: емоційна незрілість до повноцінної реалізації статевої функції; емоційна лабільність; психологічні травми; занижена самооцінка; часте переживання негативних емоційних станів і почуттів (сорому, страху, неспокою, жалю, прикрості, самотності, провини, кривди, суму, безнадійності, відчаю); втрата самоповаги, почуття власної гідності; невротичні та психічні розлади (нервові виснаження, психологічна залежність від психоактивних речовин); суїцидальні думки і наміри. *Соціальний аспект*: втрата повноцінних інтерперсональних контактів із ровесниками, які мають просоціальні цінності та життєві плани; занедбання соціально значущих ролей (учениці, дочки, сестри та ін.); проблеми із створенням повноцінної прокреаційної сім'ї; труднощі із виконанням у майбутньому соціальної ролі дружини, матері; ведення "подвійного" життя (приховування правдивого способу свого утримання); соціальний паразитизм; втрата зацікавлення соціально значущими формами діяльності, зокрема, такими, як навчання, праця, громадська активність, заробляння на життя аморальним способом (проституція). *Духовний аспект*: спотворення системи моральних цінностей; втрата правдивих ідеалів; життя у гріху (з точки зору християнського віровчення); слабкий зв'язок або повна його відсутність із релігійними нормами та звичаями; морально-духовний занепад, деградація.

Явище статевої деморалізації спричинене низкою чинників, зокрема, соціально-економічними, соціальними, психолого-педагогічними, моральними, психофізіологічними особливостями, патологією спадковості, а також є пов'язане з тривалим негативним впливом різних причин.

Обґрунтовано посилення впливу несприятливих чинників, зокрема, макро- (соціально-економічні, соціально-психологічні, криза духовних цінностей), мезо- (відсутність науково обґрунтованої програми статевого виховання та статевої просвіти в навчальних закладах; неефективність статевої соціалізації та виховання у сім'ї й освітньо-виховних закладах; відсутність системи підготовки, перепідготовки, підвищення кваліфікації психолого-педагогічних кадрів, які займаються питаннями статевої просвіти та виховання) та мікрочинників (занижена самооцінка, втрата моральних цінностей, девіантні форми родинних стосунків, формування хибної мотивації в дітей, яка спонукає підлітків до конкретних форм діяльності чи поведінки, депривація, важковиховуваність, алкоголізм, паління, наркоманія, перетворення сексуальності з мети в засіб, спокусливу можливість швидкого заробляння грошей, злочинність, раннє материнство, венеричні хвороби,

соціальне і психологічне сирітство (занедбаність) на формування девіації у статевій поведінці неповнолітніх дівчат.

Доведено, що до основних факторів, які мають значний вплив на аморальний розвиток особистості та її поведінку, належать: біологічні (конституційні особливості, спадкова патологія); соціальні (невідповідні методи та засоби виховання і спілкування, асоціальні моделі поведінки та погляди членів сім'ї, групи ровесників і дитячого колективу, окремих осіб, які мають у підлітка вагомий авторитет); особистісні (погляди на подальше життя, інтереси, установки). Девіації в сексуальній поведінці пояснюються причинами психологічного (низький інтелектуальний розвиток, занижена самооцінка, закомплексованість, неприйняття будь-яких вимог, настанов чи порад із боку вчителів, батьків, ровесників) і психосексуального характеру (порушення статевої ідентифікації та сексуальної орієнтації, відсутність навичок спілкування з іншою статтю, недоліки у статевої ролі поведінці, психосексуальна травма (згвалтування), сексуальна загалмованість і пригніченість (гіпосексуальність), підвищена сексуальна потреба й активність (гіперсексуальність).

Дослідженням встановлено, що поряд із деякими психофізичними рисами, якостями і властивостями особистості, що мають генетичний характер, дисфункційна сім'я виступає одним із найважливіших негативних чинників, який призводить до відхилень у процесі статевої соціалізації дитини. При цьому особливо деструктивну роль відіграє аморальна поведінка батьків, насильство в сім'ї (передусім, сексуальне і фізичне), зловживання батьків алкоголем, конфлікти з правом, безробіття та бідність, а також психологічно-педагогічне і опікунське занедбання дітей. Відзначено значний вплив дидактичних проблем у процесі шкільного навчання та спілкування з групою ровесників із асоціальною поведінкою на моральну деградацію учнів; доведено негативну роль джерел масової інформації у формуванні аморальних стереотипів статевої поведінки; охарактеризовано роль соціально-економічних чинників у виборі "кар'єри" повії неповнолітніми дівчатами.

Виокремлено такі причини виникнення секс-бізнесу в Україні та в Польщі: соціально-економічне становище в державах; криміналізація суспільства; низька ефективність дії міжнародних законодавчих актів щодо зазначеної проблеми; слабкий імміграційний контроль; фемінізація та криміналізація трудової міграції; дискримінація та гендерні проблеми; необізнаність щодо міжнародних документів про права людини, реальні умови життя та права на працю жінок-мігрантів, а також наслідки нелегального працевлаштування за кордоном; попит на так звані "послуги приватного характеру" тощо. Зауважимо, що наслідки проституції є такими самими, як наслідки статевої деморалізації, що були зазначені вище.

Дослідженням з'ясовано, що дівчата-проститутки, переважно, походять із функціонально патологічних сімей, деструктивними проявами яких є: безробіття, алкоголізм, наркоманія, злочинність, розлучення батьків, неповна сім'я, деградація (матеріальна, моральна, психологічна) тощо. У

контексті досліджуваної проблеми виявлено, що до найскладніших завдань, які стоять перед суспільством, належать сприяння підтримці й захисту малолітніх дітей котрі виховуються у таких сім'ях.

На моральне виховання неповнолітніх дівчат та їхню соціалізацію значний вплив має шкільне середовище та група ровесників. Дослідження показало, що на сьогоднішній день навчальні заклади України здійснюють лише окремі перші кроки щодо формування структури й організації процесу навчання з питань статевої культури, сексуальної просвіти та виховання. Однак недостатня кількість годин у навчальних планах із предметів гуманітарного спрямування, відсутність системи підготовки кваліфікованих фахівців, а також упередженість, стереотипність мислення викладачів і наставників із питань людської сексуальності перешкоджають адекватному та повноцінному висвітленню питань статі. Інформація, що надається, не відповідає віковим інтересам юнацтва. За тематикою гуманітарні навчальні програми фактично позбавлені будь-якої новизни змісту щодо питань сексуальності людини.

Доведено, що практична відсутність сучасної науково-популярної літератури для дітей і підлітків із питань статі, сім'ї, міжстатевих стосунків унеможливорює процес самоосвіти, обмежує й ускладнює просвітницьку діяльність вчителя. Проте ЗМІ відреагували на прогалину в статевому вихованні висвітленням проблем повій, гомосексуалістів і пропагуванням способів стимуляції сексуальної насолоди. Підкреслено, що сучасна індустрія сексуальної інформації (передусім, відео, фото та друкована продукція) значною мірою орієнтує особистість на секс заради задоволення, а не заради кохання.

У другому розділі – **“Теоретико-методологічні засади соціальної профілактики статевої деморалізації неповнолітніх дівчат”** уточнено поняття “соціальна профілактика” в контексті статевої деморалізації неповнолітніх дівчат; розкрито її рівні; окреслено сутність і розкрито специфіку різних стратегій соціальної профілактики явища статевої деморалізації щодо вибраної статевовікової групи; висвітлено роль соціально-профілактичних програм у реалізації завдань, спрямованих на корекцію світогляду, системи моральних цінностей і поведінки неповнолітніх дівчат.

Під соціальною профілактикою ми розуміємо систему цілеспрямованої науково обґрунтованої діяльності державних інституцій, громадських і релігійних організацій, яка спрямована на попередження суспільно небажаних явищ, вчинків у життєвому просторі людини. Зокрема, соціальна профілактика статевої деморалізації неповнолітніх дівчат – це запобігання процесу спотворення, морального викривлення поглядів дівчат-підлітків, які дозволяють їм заняття проституцією, торгівлю власним тілом, сексуальну експлуатацію.

У дисертації показано, що соціальна профілактика статевої деморалізації серед неповнолітніх дівчат повинна здійснюватись шляхом ґрунтового вивчення (передусім, засобами соціально-психологічної та

педагогічної діагностики) суб'єкта профілактики (неповнолітніх) і встановлення характеру впливу на них різних чинників ризику (біологічних, психічних, суспільних), зокрема, дослідження їхньої психіки, способу життя, оточення тощо. Всі означені аспекти актуальні при виборі та врахуванні функцій соціально-профілактичної діяльності, серед яких виокремлено: діагностично-прогностичну, корекційно-реабілітаційну, освітньо-консультативну, організаційно-методичну, інтегративно-просвітницьку. Означені функції передбачають збір, аналіз, узагальнення, обмін і впровадження вітчизняного і зарубіжного досвіду соціально-профілактичної практики, із метою перевиховання та соціальної адаптації дітей та молоді. Диференційовано види (первинна, вторинна, третинна) соціальної профілактики статевої деморалізації неповнолітніх дівчат і проаналізована специфіка кожного з них. Первинна профілактика спрямована на запобігання раннім проявам аморальної поведінки; вторинна передбачає корекцію відхилень у системі цінностей, моральних норм і поведінки, протидію поглибленню деструктивного розвитку особистості, зокрема, у сексуальній сфері; третинна (реабілітаційна) розрахована на мінімізацію шкод, пов'язаних із веденням аморального життя, поступовою трансформацією системи цінностей, поверненням до гідного життя в суспільстві, запобіганням рецидивам.

На основі видів соціальної профілактики статевої деморалізації неповнолітніх дівчат, визначено рівні профілактики (загальносоціальний, сімейний і особистісний (індивідуальний) рівень). Установлено, що індивідуальна соціальна профілактика як процес складається з кількох етапів (початковий, діагностичний, безпосереднього втручання, реалізації запланованих змін, підсумковий, завершальний). Аргументовано, що на всіх рівнях превентивної роботи слід враховувати такі принципи: системності, стратегічної цілісності, багатоаспектності, ситуативної адекватності, солідарності, легітимності, максимальної диференціації.

У роботі доведено, що соціально-профілактична діяльність базується на основних вимогах, без врахування яких превентивні заходи не матимуть позитивного результату, – це тривалість і системність, послідовність, адресність, своєчасність профілактичного впливу, доступність, гуманність і адекватність обраних форм соціально-профілактичної роботи для різних цільових груп.

Окреслено сутність і розкрито специфіку різних стратегій соціальної профілактики явища статевої деморалізації неповнолітніх дівчат, як-от: інформаційна; емоційно-освітня; стратегія альтернатив; формування просоціальних цінностей; когнітивного дисонансу; ідентифікації з взірцем-прикладом; стимуляції; інтервенції (втручання); стратегія “рівний-рівному”; зменшення шкоди.

Однією з важливих і дієвих комплексних форм реалізації соціально-профілактичної роботи є програми профілактичного спрямування – це науково обґрунтовані і спеціально розроблені для конкретної групи методичні комплекси (системи) заходів, спрямовані на формування

здорового способу життя, запобігання впливу конкретної соціальної проблеми (або декількох проблем, пов'язаних між собою) на процес деморалізації та соціальної дезадаптації. Аргументовано, що такі цільові програми здійснюють значний позитивний вплив на особистість, її життєву позицію, формують практичні навички просоціальних моделей поведінки та сприяють засвоєнню соціальних норм, що діють у громаді в цілому; впливають на зміну соціального оточення молодшої людини, формують у підлітків відповідальність за поведінку перед собою та суспільством.

Здійснений аналіз нині діючих в Україні превентивних програм: “Діти України”, “Здоров’я нації”, “Про невідкладні заходи щодо запобігання поширенню ВІЛ-інфекції/СНІДу”, “Про заходи щодо розвитку духовності, захисту моралі та формування здорового способу життя громадян”, “Про невідкладні додаткові заходи щодо зміцнення моральності в суспільстві, та утвердження здорового способу життя”, “Життя на розпутьті”, “Тіло – храм Святого Духа” та ін., привів до висновку, що більшість із них зорієнтована на профілактику алкоголізму, тютюнопаління, ВІЛ/СНІДу, натомість відсутні програми, безпосередньо призначені для соціальної профілактики статевої деморалізації неповнолітніх дівчат, що актуалізує необхідність їх наукової розробки та впровадження у практику.

У третьому розділі – “Соціальні практики і перспективи розвитку профілактичної роботи в молодіжному середовищі дівчат: Україна та Польща” розкрито засоби, форми і методи запобігання статевої деморалізації неповнолітніх дівчат у діяльності українських організацій, у загальноосвітній школі, професійно-технічних навчальних закладах; висвітлено стан підготовки фахівців до здійснення статевого виховання, сексуальної просвіти та профілактичної роботи в Польщі; охарактеризовано соціально-профілактичну діяльність державних, релігійних і громадських організацій щодо соціальної профілактики статевої деморалізації неповнолітніх дівчат у Польщі; запропоновано впровадження польського досвіду щодо профілактики статевої деморалізації в сучасних українських умовах. Підкреслено, що діяльність із запобігання статевої деморалізації неповнолітніх дівчат – це науково обґрунтована і перевірена на практиці система організаційних, інформаційних, медико-профілактичних і соціально-психологічних заходів, спрямованих на реалізацію превентивних цілей і завдань за допомогою відповідних форм, методів і засобів.

Досліджено різні форми та методи соціально-профілактичної діяльності українських організацій. Визначено, що ефективними формами роботи стали такі, що ґрунтуються на інноваційних методиках, як-от: інтерактивні театри, молодіжні лекторські групи. Найпопулярнішими методами соціально-профілактичної роботи за кордоном є: метод обговорення проблеми статевої деморалізації, міні-лекції та дискусії в малих групах із використанням аудіовізуальних засобів, які розкривають негативні наслідки ризикованої поведінки; залучення молоді до превентивних кампаній; тренінги формування просоціальних навичок і умінь; рольові ігри для формування стійкої активної позиції щодо уникнення таких форм

поведінки та рис соціального мікросередовища, яким притаманний аморальний зміст.

Проаналізовано соціально-профілактичну діяльність різних державних інституцій, а також численних громадських і релігійних організацій Польщі, одним із завдань роботи яких є профілактика соціальних патологій, зокрема, статевої деморалізації. Серед них: Центр консультування молоді та сексуальної освіти (м. Зельона Гура) (мета – наукові дослідження, просвітницька діяльність у сфері статевого виховання, сексуального та репродуктивного здоров'я, сексуальної поведінки тощо); “Вокзальна Місія ім. Ксьондза Я. Схнейдера” (мета – виявлення підлітків, які займаються наданням сексуальних послуг за винагороду, беруть участь у порнографічних зйомках, та їхнє виведення із сфери секс-бізнесу, надання їм компетентної індивідуальної допомоги); поліція превенції зі соціально-профілактичною програмою “Безпечна Школа” (навчання дітей і молоді просоціальним моделям поведінки, поради батькам і педагогам у контексті виховання підлітків і запобігання девіантній поведінці); Притулок Самотніх Матерів при Будинку Дитини ім. Я. Бжехви (м. Краків) (комплексна допомога і опіка над малолітніми матерями та їхніми дітьми); федерація “Захист жіноцтва і планування родини” освітянської групи “Понтон” (сексуальна освіта молоді на різноманітних вуличних акціях, святах, концертах, фестивалях); міжнародні організації: “Ла Страда”, ЕСРАТ (що діють під гаслами: “припинимо дитячу проституцію, дитячу порнографію і торгівлю дітьми з метою сексуальної експлуатації”, займаються дослідженням проблем соціальної профілактики статевої деморалізації, запобіганням розповсюдженню порнографічної продукції та продажу жінок і дітей в рабство); Люблінський Католицький Університет (проблематика подружжя та сім'ї, досліджувана та пропагована в аспекті наук про родину, а також психології, соціології, педагогіки, богослов'я та права); Католицький Костел (інформування про наслідки застосування засобів контрацепції, які суперечать християнським ідеалам і моральним нормам і наносять шкоду організму жінки, а також проблематика профілактики узалежнень, зараження та захворювання на ВІЛ/СНІД, ранньої вагітності).

Проаналізувавши різноплановий позитивний досвід польських колег щодо превентивної діяльності із запобігання статевої деморалізації в молодіжному середовищі дівчат, було окреслено загальні та спеціальні підходи до вирішення цієї проблеми в нашій країні, а також визначено та запропоновано пріоритетні завдання, на реалізацію яких потрібно зосередити основні зусилля українських інституцій в галузі статевого виховання, сексуальної освіти та соціальної профілактики статевої деморалізації.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснене теоретичне узагальнення і нове вирішення наукової проблеми щодо соціальної профілактики статевої деморалізації

неповнолітніх дівчат в Україні та в Польщі, що знайшло відображення у наступних положеннях:

У ході пошуку характеристик змісту та специфіки понять, які дотичні до нашого наукового дослідження встановлено, що у сучасній науковій літературі поняття деморалізації відображено недостатньо. Натомість, формулювання явища статевої деморалізації неповнолітніх дівчат взагалі відсутнє, а тому потребує внесення до переліку основних понять науково-довідкової літератури зі соціології, соціальної педагогіки та психології. Відповідно до узагальнення наукових підходів у суміжних галузях знань, які послуговуються цим поняттям (психологія, етика, педагогіка, культурологія, філологія, теологія, право тощо) ми сформулювали своє визначення: *статева деморалізація неповнолітніх дівчат* – це процес і результат деградації особистості, що стосується водночас сфери духовно-моральних і культурних цінностей, світогляду, емоційно-вольової сфери та поведінки.

На підставі аналізу причин, які пов'язані з явищем статевої деморалізації неповнолітніх дівчат та їх узагальнення було з'ясовано, що вони нерідко поєднуються та мають комплексний характер, серед них: патологія психосексуального розвитку; посттравматичний синдром сексуального насильства; конфлікти в сім'ї та внутрішні конфлікти особистості; нещасливе кохання; розрив емоційних зв'язків із найближчими людьми; занижена самооцінка; надмірна зацікавленість сексуальною поведінкою; небажання вчитися та працювати; звуження сфери інтересів; низький культурно-освітній і моральний рівень; прагнення до легкого, безтурботного, заможного життя; бажання пізнання екстремальних, ризикованих форм поведінки; бажання виглядати дорослим і незалежним; форма самоствердження; форма протестної поведінки тощо.

З'ясовано прояви статевої деморалізації неповнолітніх дівчат, це – ранній початок статевого життя; проміскуїтет; спонсорінг; захоплення порнографічною продукцією, участь у її виготовленні та розповсюдженні; проституція у різних формах. Отже, можемо стверджувати, що проституція є одним із найважчих проявів статевої деморалізації (яку водночас можна трактувати як наслідок цього процесу).

Статева деморалізація неповнолітніх дівчат призводить до негативних наслідків у різних сферах функціонування особистості: фізіологічній (травми, аборти, венеричні захворювання тощо); психологічній (узалежнення від психоактивних речовин, суїцидальна поведінка тощо); соціальній (“випадання” або спотворене функціонування в соціальних ролях); духовно-моральній (втрата віри, надії, розчарування, криза духовних цінностей тощо).

Обґрунтовано теоретичні та методичні основи процесу соціальної профілактики статевої деморалізації неповнолітніх дівчат. Під соціальною профілактикою доцільно розуміти – цілеспрямовану, планомірну і системну превентивну діяльність (яка повинна враховувати особливості таких представниць “групи ризику” як дівчата-підлітки, а саме: їхню емоційну лабільність, тривожність, песимізм, занижену самооцінку, вразливість, схильність до девіацій в поведінці, закомплексованість, неадаптованість до

життя в суспільстві, некомпетентність, відсутність життєвого досвіду, агресивність, радикальність і максималізм у судженнях), спрямовану на попередження аморальної, протиправної поведінки неповнолітніх дівчат.

Аргументовано, що на всіх рівнях превентивної роботи (загальносоціальному, сімейному й особистісно-індивідуальному) слід враховувати принципи: системності, стратегічної цілісності, багатоаспектності, ситуативної адекватності, солідарності, легітимності, максимальної диференціації; доцільно реалізувати різні види профілактики (первинну, вторинну, третинну). Кожен із цих видів зорієнтований на певну групу суб'єктів, має свої цілі, завдання, специфіку діяльності та використовує відповідні форми, методи соціально-профілактичної роботи. Так, наприклад, первинна соціальна профілактика зорієнтована на підлітків і молодь, вторинна на неповнолітніх дівчат схильних до девіантної поведінки, третинна на особи, які уже мають досвід раннього статевого життя та легковажної статевої поведінки, неповнолітніх повій.

Аналіз досвіду превентивної діяльності в Україні показав, що на сьогоднішній день у нас не існує системного підходу до запобігання таким явищам статевої деморалізації, як ведення раннього статевого життя, безвідповідальне ставлення дівчат до зміни статевих партнерів і сексуальне життя поза шлюбом. Особливо складно проводити профілактично-ресоціалізаційну діяльність у середовищі неповнолітніх повій, не лише з огляду на глибокий рівень їхньої деморалізації, але й через тісний і небезпечний зв'язок із криміналітетом. На практиці такою роботою в Україні займаються лише декілька організацій: Ла Страда – Україна, ЕКПАТ, Благодійний фонд “Салюс”, Західноукраїнський центр “Жіночі перспективи”.

Суб'єктами профілактичної роботи з різними категоріями неповнолітніх (і тими, які знаходяться в групі ризику, і тими, що вже є глибоко здеморалізованими) є різні державні, громадські та релігійні організації, що працюють у різних галузях: охорони здоров'я, соціальної роботи, освіти і виховання, запобігання та боротьби зі злочинністю тощо. Однак в їх роботі бракує злагодженості, координації зусиль, плановості, системності, обміну інформацією, спільного обговорення існуючих проблем і накреслення шляхів їх подолання. Зокрема, це проявляється у тому, що, незважаючи на різноманітність інституцій і суб'єктів, які працюють в Україні в галузі запобігання явищу статевої деморалізації (медичні установи, УДЦССМ, державні кризові центри, міліція, навчальні заклади тощо), вони у більшості використовують досить обмежений набір форм і методів, які рідко можуть зацікавити своїм змістом чи новизною неповнолітніх дівчат. Основною причиною такого стану соціально-профілактичної роботи є недостатній обсяг державного фінансування, а також низький рівень сформованості у фахівців умінь залучати кошти з недержавних джерел. Іншою вагомою проблемою є неготовність більшості фахівців до неформального здійснення соціально-профілактичної роботи та науково обґрунтованого підходу до сексуальної просвіти й статевого виховання, зокрема, з причин недооцінювання серйозності та нагальності проблеми,

некомпетентності, подекуди сором'язливості, відсутності досвіду та перекладання цих проблем на сім'ю. Як наслідок цього, питома вага форм і методів, а також якість та ефективність превентивної роботи із запобігання статевої деморалізації в навчальних закладах є нижчою, ніж активність просвітницької й виховної роботи у сфері запобігання іншим соціальним патологіям (тютюнопалінню, алкоголізму, наркоманії).

Встановлено, що Україна сьогодні нагально потребує не поодиноких, розрізнених, нескоординованих дій, а централізованої системи управління цим процесом, який передбачав би науково-обґрунтовану розробку та вміле використання багатопрофільних соціально-профілактичних і корекційних програм, які б враховували специфіку об'єктів впливу, а саме: їхні статевовікові та психологічні особливості, соціальну ситуацію в сім'ї та в школі, роль групи ровесників у позашкільних контактах, а також інші чинники. З урахуванням цього, необхідно адаптовувати ці програми до відповідної групи реципієнтів.

Обґрунтовано доцільність використання кращих зарубіжних надбань теорії та практики у вітчизняній превентивній роботі з неповнолітніми дівчатами, серед яких:

- координація зусиль державних, громадських і релігійних організацій, які займаються питаннями соціальної профілактики статевої деморалізації неповнолітніх дівчат шляхом створення на високому державному рівні спеціальної міжвідомчої комісії, яка курувала б це питання, здобувала та перерозподіляла відповідні кошти, оголошувала конкурси, оцінювала соціальні проекти, відзначала ефективну діяльність у цій сфері різних інституцій, популяризувала та творчо впроваджувала кращий світовий і вітчизняний досвід у цій сфері;
- активізація превентивної роботи вже діючих державних установ, (наприклад, УДЦССМ), а також створення нових державних і підтримка громадських і релігійних організацій у напрямі соціальної профілактики статевої деморалізації;
- збільшення фінансування державних інституцій і розширення можливостей для фінансової та кадрової підтримки діяльності тих організацій, які запобігають негативним, аморальним явищам у суспільстві;
- забезпечення функціонування комп'ютерної системи обліку (бази даних) дітей з груп високого й актуалізованого ризику в кожному регіоні держави;
- розроблення соціальних стандартів діяльності державних організацій щодо соціальної профілактики статевої деморалізації;
- розроблення та впровадження науково обґрунтованих освітніх програм щодо статевого виховання та сексуальної просвіти, соціальної профілактики статевої деморалізації неповнолітніх дівчат у загальноосвітніх школах і ПТНЗ; включення уроків сексуальної просвіти в плани виховної роботи закладів, де навчаються неповнолітні;

- розробка й апробація методики статевого виховання та сексуальної просвіти для різних статевовікових категорій дітей, а також спецкурсів із соціальної профілактики явища статевої деморалізації неповнолітніх дівчат і впровадження цих напрацювань у практику професійної підготовки фахівців у ВНЗ;

- розроблення концепції ресоціалізації, медико-соціальної та психолого-педагогічної реабілітації статево деморалізованих дівчат-підлітків;

- здійснення профілактично-ресоціалізаційної роботи в дитячому та молодіжному середовищі (за місцем проживання) щодо попередження і мінімалізації негативних наслідків статевої деморалізації із залученням місцевих органів правопорядку, охорони здоров'я, соціальних служб та освітніх установ;

- стимулювання науково-практичного пошуку ефективної моделі соціальної профілактики явища статевої деморалізації неповнолітніх дівчат, зокрема, наукових досліджень із метою вивчення проблем впливу відеопродукції сексуального змісту на дітей; систематичне здійснювання моніторингу й оцінювання змісту телепередач на всіх каналах; вживання заходів до телеканалів, які порушують чинне законодавство щодо захисту моральних цінностей і охорони дитинства;

- ґрунтовне висвітлення питань теорії та практики профілактичної діяльності із молоддю з групи ризику в науково-методичних виданнях, зокрема, в навчальних посібниках і підручниках для фахівців, які здійснюватимуть статево-освітню та соціально-профілактичну діяльність із означеною віковою категорією.

Висновки та рекомендації дослідження не вичерпують усіх напрямів вдосконалення соціальної профілактики статевої деморалізації в середовищі неповнолітніх дівчат, проте можуть бути використані у розробленні та впровадженні освітніх програм щодо статевого виховання та сексуальної просвіти, соціальної профілактики статевої деморалізації; проведенні низки наукових досліджень на базі науково-дослідних інститутів із метою вивчення проблем впливу телепродукції сексуального змісту на психосоціальне функціонування дітей та молоді тощо.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Шиделко А. В. Стратегії профілактики статевої деморалізації неповнолітніх дівчат в Україні / А. В. Шиделко // Социальные технологии. Актуальные проблемы теории и практики : международный межвузовский сборник научных работ. — Запорожье : ГУ “ЗИГМУ”, 2008. — Вып. 38. — С. 449—457.

2. Шиделко А. В. Роль соціальних зв'язків у формуванні статевої культури підлітків / А. В. Шиделко // Вісник ОНУ ім. І. І. Мечникова. Серія :

Соціологія і політичні науки. — Одеса. — 2011. — Т. 16. — Вип. 10. — С. 676—681.

3. Шиделко А. В. Проституція неповнолітніх як крайній прояв статевої деморалізації / А. В. Шиделко // Соціальні технології. Актуальні проблеми теорії та практики : міжнародний міжвузівський збірник наукових праць. — Запоріжжя : ГУ “ЗІГМУ”, 2011. — Вип. 50. — С. 434—441.

4. Шиделко А. В. Статева деморалізація : ключові поняття і прояви / А. В. Шиделко / Грані : науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах. — Дніпропетровськ. — 2011. — № 6 (80). — С. 101—104.

Опубліковані праці апробаційного характеру

5. Шиделко А. В. Соціально-педагогічні аспекти проблеми сексуальної експлуатації дітей / А. В. Шиделко // Від конфлікту до порозуміння : теорія і практика громадянського суспільства : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. — Львів : Вид-во ЦНТІ, 2007. — С. 235—239.

6. Шиделко А. Соціально-педагогічна діяльність державних, громадських і релігійних організацій щодо профілактики статевої деморалізації в Польщі / А. Шиделко // Нові технології навчання. Духовно-моральне виховання і професіоналізм особистості в сучасних умовах : матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції. — Київ ; Вінниця : Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України, Академія Міжнародного співробітництва з креативної педагогіки, 2009. — Спецвип. 58. — Ч. 2. — С. 407—412.

7. Шиделко А. Проблема профілактики статевої деморалізації неповнолітніх дівчат у житті суспільства / А. Шиделко // збірник наукових праць за матеріалами Міжнародної наукової конференції “Наукове літо – 2011”. — К. : НАІРІ, 2011. — Ч. I. — С. 65—69.

8. Szydelko A. Czynniki rozpowszechnienia zjawiska demoralizacji płciowej nieletnich dziewcząt na Ukrainie / A. Szydelko // Pomoc dziecku i rodzinie w sytuacji kryzysowej. — Stalowa Wola – Sandomierz : W-wo Diecezjalne i Drukarnia w Sandomierzu, 2008. — S. 105—113.

Опубліковані праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

9. Шиделко А. Соціологічні аспекти розвитку секс-бізнесу в Україні та за кордоном / А. Шиделко // Педагогіка і психологія професійної освіти. — 2007. — № 3. — С. 164—176.

10. Шиделко А. В. Вплив оточуючого середовища на формування негативних стереотипів статевої поведінки у підлітків / А. В. Шиделко // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти : збірник наукових праць / [за ред. Л. Л. ТОВАЖНЯНСЬКОГО та О. Г. РОМАНОВСЬКОГО]. — Харків : НТУ “ХПІ”, 2008. — Вип. 18 (22). — С. 134—141.

11. Шиделко А. В. Рівні профілактики статевої деморалізації неповнолітніх дівчат / А. В. Шиделко // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців : методологія, теорія, досвід, проблеми : збірник наукових праць / [ред. кол. : І. А. Зязюн (голова) та ін.]. — Київ ; Вінниця : ДОВ “Вінниця”, 2008. — Вип. 18. — С. 160—166.

12. Шиделко А. В. Роль інформаційних джерел у формуванні стереотипів статевої поведінки неповнолітніх / А. В. Шиделко // Інформаційно-телекомунікаційні технології в сучасній освіті : досвід, проблеми, перспективи : збірник наукових праць / [за ред. М. М. Козяра та Н. Г. Ничкало]. — Львів : ЛДУ БЖД, 2009. — Ч. 2. — С. 260—263.

13. Szydełko A. Możliwości przystosowania polskich doświadczeń z profilaktyki demoralizacji seksualnej osób nieletnich do współczesnych warunków ukraińskich / A. Szydełko // Współczesne zagrożenia psychospołecznego funkcjonowania człowieka / [pod red. Barbary Kałdon, Ireny Kurlak]. — Ostrowiec Świętokrzyski : Nauka Edukacja Rozwój, 2010. — S. 151—158.

АНОТАЦІЯ

Шиделко А. В. Соціальна профілактика статевої деморалізації неповнолітніх дівчат в Україні та в Польщі. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата соціологічних наук за спеціальністю 22.00.04 – спеціальні та галузеві соціології. – Класичний приватний університет, Запоріжжя, 2012.

У дослідженні концептуалізовано основні поняття, що стосуються проблематики статевої деморалізації, розкрито причини її виникнення, прояви та наслідки; виявлено соціологічні аспекти секс-бізнесу в Україні та в Польщі; здійснено дослідження макро-, мезо- та мікрочинників, які сприяють прояву та поширенню явища статевої деморалізації серед неповнолітніх дівчат; висвітлено основні (типові) фактори щодо формування аморальної сексуальної поведінки індивіда. Установлено, що деструктивна сім'я виступає основним негативним чинником, що спричинює девіації статевої соціалізації дитини; відзначено зв'язок між негараздами шкільного середовища та моральною деградацією учнів; вказано на негативну роль певних інформаційних джерел у формуванні стереотипів статевої поведінки. Обґрунтовано поняття соціальної профілактики статевої деморалізації, визначено рівні та стратегії реалізації; проаналізовано значення соціально-профілактичних програм у вирішенні завдань статевого виховання. Розкрито засоби, форми і методи запобігання статевої деморалізації серед неповнолітніх дівчат у діяльності українських організацій; досліджено соціальні практики державних, релігійних і громадських організацій щодо профілактики статевої деморалізації неповнолітніх дівчат у Польщі; обґрунтовано доцільність використання польського досвіду щодо соціальної профілактики статевої деморалізації неповнолітніх дівчат в сучасних українських умовах.

Ключові слова: соціальна профілактика, статева деморалізація, неповнолітні дівчата, проституція, секс-бізнес, статево виховання, сексуальна просвіта.

АНОТАЦИЯ

Шиделко А. В. Социальная профилактика половой деморализации несовершеннолетних девушек в Украине и в Польше. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание научной степени кандидата социологических наук по специальности 22.00.04 – специальные и отраслевые социологии. – Классический приватный университет, Запорожье, 2012.

В исследовании концептуализированы основные понятия, касающиеся проблематики половой деморализации несовершеннолетних девушек, а также выявлены социологические аспекты секс-бизнеса в Украине и в Польше. Осуществлено исследование макро-, мезо- и микрофакторов, которые способствуют проявлению и распространению явления половой деморализации среди несовершеннолетних девушек; отражены основные (типичные) факторы формирования аморального сексуального поведения индивида. Установлено, что деструктивная семья выступает в качестве важнейшего негативного фактора половой социализации ребенка; отмечена связь негативных явлений в школьной среде и моральной деградации учащихся; показана негативная роль определенных информационных источников в формировании неадекватных стереотипов полового поведения. Обосновано понятие: социальная профилактика половой деморализации; в частности, социальная профилактика половой деморализации несовершеннолетних девушек – это предотвращение процесса, морального искривления взглядов девушек-подростков, который позволяет им занятие проституцией, торговлю собственным телом, сексуальную эксплуатацию. Определены ее виды (первичная, вторичная, третичная), раскрыты ее уровни и стратегии реализации (информационная, эмоционально-образовательная, альтернатив, воспитания путем формирования ценностей: стратегия когнитивного диссонанса, идентификации-примера, стратегия стимуляции, интервенции (вмешательства), уменьшение вреда); проанализировано значение социально-профилактических программ в решении задач полового воспитания. Осуществленный анализ в настоящее время действующих в Украине превентивных программ привел к выводу, что большинство из них направлено на профилактику алкоголизма, курения, ВИЛ/СНИДа и практически отсутствуют программы, непосредственно предназначенные для социальной профилактики половой деморализации несовершеннолетних девушек, что актуализирует необходимость их научной разработки и внедрения в практику. Раскрыты средства, формы и методы предотвращения половой деморализации среди несовершеннолетних девушек в деятельности украинских организаций; определено, что самыми популярными формами работы стали такие, которые основываются на инновационных методиках, например: интерактивные театры, молодежные лекторские группы, “люди-книги” и другие; исследованы социальные практики государственных, религиозных и общественных организаций относительно профилактики половой деморализации в Польше (самыми популярными методами социально-профилактической работы за рубежом является: метод обсуждения проблемы половой деморализации, мини-лекции и дискуссии в малых группах с использованием аудиовизуальных средств,

которые раскрывают негативные стороны поведения; привлечение молодежи к превентивным кампаниям; тренинги формирования просоциальных навыков и умений; ролевые игры для формирования стойкой активной позиции относительно избегания таких форм поведения и выбора социальной среды, которой присуще аморальное поведение); обоснована целесообразность использования польского опыта с целью социальной профилактики половой деморализации несовершеннолетних девушек в современных украинских условиях.

Ключевые слова: социальная профилактика, половая деморализация, несовершеннолетние девушки, проституция, секс-бизнес, половое воспитание, сексуальное просвещение.

SUMMARY

Shydelko A. V. Social Prophylactics of Sexual Demoralization of Female Teenagers in Ukraine and Poland. – On rights for a manuscript.

Thesis for a scientific degree of the Candidate of Sociological Sciences, specialty 22.00.04 – Special and Branch Social Sciences. – Classical Private University, Zaporizhzhia, 2012.

The dissertation conceptualizes main notions that refer to problems of sexual demoralization; reveals causes of its genesis, forms and consequences; considers social aspects of the development of sex-business in Ukraine and Poland; researches macro-, mezzo-, and micro- problems that cause and spread the phenomenon of sexual demoralization among female teenagers; enlightens main (typical) factors of the formation of the personality's immoral sexual behavior. The author proves that a destructive family is the main negative factor that causes deviations of sexual socialization of a child, underlines the ties between the problems of school environment and moral degradation of pupils, advances arguments for the negative role of certain informative resources in the formation of sexual behavior stereotypes.

The dissertation also grounds the notion of social prophylactics of sexual demoralization; determines its levels, and strategies of its realization; analyzes the role of social preventive programs on the realization of sexual education tasks. It exposes means, forms, and methods of the prevention of sexual demoralization among female teenagers in activities of Ukrainian organizations; researches social practices of state, religious and public organizations on the prophylactics of sexual demoralization among female teenagers in Poland; grounds the expedience of the introduction of the Polish experience on social prophylactics of sexual demoralization among female teenagers in modern Ukrainian conditions.

Key words: social prophylactics, sexual demoralization, minor girls, prostitution, sex-business, sexual education, sexual enlightening.

ШИДЕЛКО АННА ВОЛОДИМИРІВНА

**СОЦІАЛЬНА ПРОФІЛАКТИКА СТАТЕВОЇ ДЕМОРАЛІЗАЦІЇ
НЕПОВНОЛІТНІХ ДІВЧАТ В УКРАЇНІ ТА В ПОЛЬЩІ**

22.00.04 – спеціальні та галузеві соціології

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата соціологічних наук

Відповідальна за випуск – І. Є. Курляк

Підписано до друку 16. 01. 2012 р. Папір офсетний. Друк на різногр.
Формат 60 x 90/16. Умов друк. арк. 0,9. Тираж 100 прим. Зам.15
Друк СПДФО Марусич М. М. м. Львів, пл. Осмомисла, 5/11
тел./факс: (032) 261-51-31.
e-mail:interprint-m@rambler.ru